

HELENA SŁOTWIŃSKA

BIBLIJNE WZORY OSOBOWE W KATECHEZIE

Katecheza właściwie pojęta i dobrze przeprowadzona powinna kształtować u katechizowanych odpowiednie postawy religijne i moralne. Niezwykłą rolę w przepowiadaniu katechetycznym mają do odegrania wzory osobowe, a zwłaszcza wzory biblijne i hagiograficzne¹. Idealnym wprost wzorem osobowym dla każdego wierzącego jest Syn Boży, Jezus Chrystus, Bóg-Człowiek. Wzorem wszelkich cnót jest także Matka Chrystusa, Najświętsza Maryja Panna, która przewodzi całemu Ludowi Bożemu w pielgrzymce wiary. Również wiele postaci biblijnych, opisanych na kartach Pisma Świętego, stanowi cenny dar dla pielgrzymującego Ludu Bożego, by widział w nich swoich przewodników i mógł naśladować ich chwalebne czyny.

Podjmując w niniejszym artykule problem potrzeby biblijnych wzorów osobowych w katechezie, należy najpierw przedstawić ogólne pojęcie wzoru osobowego, a następnie zacieśnić to pojęcie do wymiaru katechetycznego. Po tym ogólnym wprowadzeniu w problematykę zostaną ukazane wybrane biblijne wzory osobowe.

1. OGÓLNE POJĘCIE WZORU OSOBOWEGO

Wzór osobowy (ideał osobowy czy autorytet) może stanowić zarówno pojedynczy człowiek, jak i grupa osób żyjących we wspólnocie, które są wzorem odpowiedniego postępowania i stanowią pewien „punkt odnie-

Prof. dr hab. HELENA SŁOTWIŃSKA – kierownik Katedry Katechetyki Integralnej w Instytucie Teologii Pastoralnej i Katechetyki KUL; adres do korespondencji – e-mail: helena.slotwinska@kul.pl

¹ H. Słotwińska. *Odkrywanie chrześcijańskiego powołania na katechezie*. W: *Scio cui credidi*. Red. I.S. Ledwoń i in. Lublin 2007 s. 973-983.

sienia” czy „drogowskaz”, wskazujący, w jaki sposób można swoje życie uczynić bardziej wartościowym.

Pojęcie wzoru osobowego jest bardzo często zamiennie używany z takimi pojęciami, jak „przykład”, „model”, „bohater”. Nie należy go jednak z nimi utożsamiać. Tak samo nie należy go utożsamiać z pojęciem „autorytet”, „ideał osobowy” czy „osobowość dojrzała”. Pojęcie wzoru osobowego mieści w sobie każde z tych trzech ostatnich pojęć, ale znacznie je przekracza². Jeżeli zaś chodzi o stosunek pojęcia wzoru osobowego do pojęć „przykład”, „model”, „bohater”, to zasadnicza różnica między nimi polega na tym, że pojęcie wzoru w znacznie większym stopniu implikuje wartościowanie i nosi w sobie znamiona pewnej doskonałości osoby będącej wzorem, a także pobudza do jej naśladowania³.

Każdy wzór osobowy, jak również każdy autorytet, będąc zjawiskiem o charakterze społecznym, zawsze występują w relacji do kogoś. Być dla kogoś autorytetem to być kimś, z czym zdaniem lub postępowaniem ktoś inny się liczy⁴.

Podstawowa różnica między wzorem a autorytetem dotyczy wymiaru wolności. Autorytet można komuś narzucić. Zwykle czyni się to siłą, narzucając autorytet władzy. Znalazło to wyraz w powiedzeniu: „pan ma rację, ale ja mam władzę, więc proszę to wykonać”. Natomiast osoba będąca wzorem osobowym staje zawsze przed kimś drugim jako osoba respektująca jego wolny wybór⁵. Człowiek, będący wzorem osobowym, ma dojrzałą osobowość, czyli normę psychiczną, i wypełnia pozytywnie wszystkie warunkujące ją kryteria⁶. Równocześnie jednak tę normę przewyższa, pociągając innych swoim przykładem. Cechą zaś, dzięki której rozróżnia się wzór osobowy od ideału osobowego, jest naśladownictwo. Do ideału bowiem się dąży, a wzór się naśladowuje. Poza tym ideał ma pewne pożądane przymioty, wzór zaś po prostu je uosabia. Ideał jest bardziej powiązany z pojęciami wartości i ideami, natomiast wzór osobowy wprost przeciwnie – dotyczy

² Cz. Wicher. *Wzór osobowy jako kategoria etyczna i socjologiczna*. W: *Rozprawy z filozofii i socjologii*. Toruń 1983 s. 172; zob. H. Słotwińska. *Wychowawcza wartość wzorów osobowych*. Lublin 2008.

³ Por. J. Ryłko. *Chrześcijański wzór osobowy w moralnym wychowaniu młodzieży*. W: *Vivere in Christo. Chrześcijański horyzont moralności*. Red. J. Nagórny. Lublin 1996 s. 386.

⁴ Por. W. Stróżowski. *Mała fenomenologia autorytetu*. „Ethos” 10:1997 nr 1 s. 32.

⁵ Z. Dymkowski. *Wzory osobowe Katechizmu Kościoła Katolickiego w katechezie współczesnej*. Płock–Lublin 1999 s. 10.

⁶ Por. A.J. Nowak. *Kryteria dojrzałej osobowości i dojrzałej wiary*. „Colloquium Salutis” 8:1976 s. 223-226.

konkretnej osoby i jej życia, w której te wartości się ujawniają, w niej żyją i przez nią są reprezentowane⁷.

Wzór osobowy nie zakłada stanu absolutnej doskonałości, nie może być tylko teoretycznym zbiorem idealnych cech, szczegółowych norm czy zasad postępowania człowieka, lecz zawiera w sobie przede wszystkim wymiar „bycia osobą” i ukazuje wzorową osobę wśród różnych sytuacji i uwarunkowań⁸. Wzór osobowy, oprócz posiadania wymiaru osobowego i reprezentowania sobą pewnych wartości, ma także wymiar społeczny, tzn. jest powiązany zarówno z tą społecznością, w której dojrzał, jak i z tą, którą formuje nawet po swojej śmierci. Poza tym ma także wymiar kulturowy.

Wymiar personalny stanowi pierwszorzędną cechę wzoru osobowego. Stąd też wzory osobowe stanowią najczęściej osoby realnie żyjące w określonym czasie i przestrzeni. Mogą one jednak zarówno czas, jak i przestrzeń przekraczać, tak jak ma to miejsce z istotami duchowymi. Zawsze jednak pojęcie „wzór osobowy” dotyczy konkretnej osoby, która może być realna lub fikcyjna.

Powyższe rozważania upoważniają do przyjęcia następującej definicji wzoru osobowego: wzór osobowy to realna lub fikcyjna osoba, która przez swoją osobową doskonałość wzbudza w innych, będących z nią w interpersonalnej komunikacji, osobisty „pociąg” do naśladowania jej oraz identyfikacji z przeżywanymi i urzeczywistnianymi przez nią wyższymi duchowo-moralnymi wartościami⁹.

2. SPECYFIKA WZORU OSOBOWEGO W KATECHEZIE

W katechetyce przez wzór osobowy rozumie się „osobę lub postać, która przez swoją moralną doskonałość wzbudza we wpatrującym się w nią osobisty pociąg i prowadzi poprzez odczucie duchowego pokrewieństwa, wpływającego z własnych duchowo-moralnych potrzeb i dążeń wychowanka, do przeżycia wyższych wartości oraz moralnego naśladownictwa i identyfikacji z wzorem”¹⁰. Jak wynika z przedstawionej definicji wzór osobowy

⁷ Dymkowski. *Wzory osobowe Katechizmu Kościoła Katolickiego* s. 11; por. M. Ossowska. *Etos rycerski i jego odmiany*. Warszawa 1973 s. 13.

⁸ Ryłko. *Chrześcijański wzór osobowy* s. 387.

⁹ Por. J. Walczak. *Wzrotwórcze potrzeby psychiczne dorastającej młodzieży*. „Katecheta” 7:1963 nr 6 s. 253.

¹⁰ Tamże.

stosowany podczas katechezy musi posiadać, jako swoją niezbywalną cechę, doskonałość pod względem moralnym. Wzorem osobowym nie staje się więc człowiek z powodu swoich zdolności intelektualnych (np. wielki naukowiec), artystycznych (np. utalentowany muzyk) czy też władczych (władca lub polityk), ale ze względu na swoje życie chrześcijańskie, o znaczącej dojrzałości moralnej¹¹. Oprócz tego istnieje zależność oddziaływania wzoru osobowego od emocjonalnego, intelektualnego i wolitywnego przyłgnięcia („duchowe pokrewieństwo”) katechizowanego do swojego wzoru osobowego.

Katecheza, chcąc doprowadzić do wiary dojrzałej i do spotkania z Chrystusem, które ma przejść w duchowe zjednoczenie z Nim i w postawę zażyłości ucznia z Mistrzem, nie może pominąć milczeniem osób, którym ten cel w swoim życiu udało się już osiągnąć. Odpowiednie wzory osobowe znajdzie w Biblii, w hagiografii, a także wśród ludzi żyjących aktualnie w świecie i realizujących w trudnych sytuacjach życiowych wszystkie wymagania Chrystusowej Ewangelii oraz zasady moralne i religijne.

W nauczaniu katechetycznym osoba będąca wzorem osobowym, jak wynika z przytoczonych wyżej definicji i uwag, powinna oprócz posiadania doskonałości pod względem moralnym, spełniać również inne wymagania, a mianowicie: uosabiać, a nie jedynie posiadać pewne przymioty; prezentować wymiar osobowy, społeczny i kulturowy; być autorytetem, czyli kimś, z czym zdaniem lub postępowaniem należy się liczyć, bez narzucania go siłą, lecz respektując wolny wybór; wzbudzać u katechizowanych potrzebę naśladowania w czynieniu dobra, prowadzić katechizowanych poprzez odczucie duchowego pokrewieństwa do przeżywania wyższych wartości.

3. BIBLIJNE WZORY OSOBOWE WSPARCIEM DLA KATECHEZY

Biblia jest „kopalnią” niezliczonych wzorów osobowych. Wśród tych wzorów pierwsze i najważniejsze miejsce zajmuje Jezus Chrystus, a następne Jego Matka – Najświętsza Maryja Panna.

¹¹ M. Majewski. *Pedagogiczno-dydaktyczne wartości katechezy integralnej*. Kraków 1995 s. 76-77.

3.1. JEZUS CHRYSYTUS PIERWSZYM I NAJWAŻNIEJSZYM WZOREM OSOBOWYM

Dla działalności katechetycznej Kościoła centralnym i najważniejszym wzorem osobowym jest Jezus Chrystus¹². Stąd też poznanie Jego Osoby jest jednym z głównych celów tej działalności. Poznanie Chrystusa winno prowadzić do podążania Jego śladami, ponieważ jest On wzorem wszelkiej doskonałości. Nauczanie katechetyczne ma zatem nie tylko doprowadzić ucznia do spotkania z Chrystusem, ale przede wszystkim – do zjednoczenia się z Nim, a nawet do głębokiej z Nim zażyłości¹³.

Dla chrześcijanina czymś charakterystycznym jest zakorzenienie – dokonane w sakramencie chrztu świętego – w Jezusie Chrystusie i coraz doskonalsze upodobnianie się do Niego przez realizację powołania do świętości¹⁴. O coraz lepszej wyrazistości jakiejś postaci ludzkiej, jako wzoru osobowego, świadczy jej relacja do Chrystusa i stopień albo raczej zakres, w jakim Go naśladuje. Element naśladowania Chrystusa (chodzenie Jego śladami) jest czymś istotnym przy powołaniu kogoś na ucznia. Każdy, kto odpowiedział na wezwanie Chrystusa „pójdź za Mną” (por. Mt 4, 19; 8, 22; 19, 21; Mk 11, 21; Łk 9, 59; 18, 22) i znalazł się w Jego szkole formacyjnej, rozpoczął proces identyfikowania się ze swoim Mistrzem – idealnym wzorem osobowym.

Chrystus oddziaływał i kształtował osobowość swoich uczniów zarówno słowem, jak i swoim postępowaniem. Równocześnie jednak wskazywał inne wzory godne naśladowania, przede wszystkim swego Ojca, którego On przyszedł objawić. Bóg Ojciec prezentowany przez Chrystusa to przede wszystkim Ojciec (Mt 6, 9-13; 23, 9; Łk 11, 2-4), który wysłuchuje modlitwy zanoszonej do Niego „w ukryciu” (Mt 6, 6. 18), nagradza za dobre życie (Mt 6, 1; 13, 43; 20, 23), wywyższa ludzi prostych i pokornych (Mt 11, 25-27; 18, 10. 14; Łk 10, 21-22), przebacza grzechy (Mt 6, 14; 18, 35). Bóg Ojciec jest także wzorem miłości do ludzi (Łk 11, 11-13) i miłosierdzia, w czym należy Go naśladować (Łk 6, 36). Trzeba także całkowicie Mu zaufać, jak to uczynił Syn Boży, Jezus Chrystus (Mk 14, 36). Patrząc na Boga Ojca jako na wzór osobowy, nie można pominąć Jego wzajemnych relacji z Jezusem

¹² H. Słotwińska. *Chrystoformizacja w katechezie*. W: *Homo novus*. Red. A.J. Nowak, T. Paszkowska. Lublin 2002 s. 345-353.

¹³ Por. KK 7, 40; CT 5, 19, 20, 30.

¹⁴ Zob. J. Szlaga. *Chrystus jako fundament Kościoła*. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 25: 1972 nr 6 s. 307-315.

Chrystusem – to właśnie one jeszcze bardziej uwidaczniają wielką miłość jako najbardziej charakterystyczną cechę Boga Ojca. Taki idealny Wzór jest wprost wezwaniem, aby Go naśladować: „Bądźcie więc wy doskonali, jak doskonały jest Ojciec wasz niebieski” (Mt 5, 48). Oprócz Boga Ojca, również Duch Święty jest ukazany przez Chrystusa jako wzór osobowy. Jest On przedstawiany jako Pocieszyciel (J 14, 15-17; 15, 26), który sprawia nowe narodziny, pozwalające wejść do Królestwa Bożego (J 3, 5, 8), pomaga odkryć Boga (Mt 22, 43 n.; Mk 1, 10; Łk 1, 41 n.; 2, 26; 3, 16; 4, 18-19; J 1, 32-33), jest zatroskany o dzieło Odkupienia (Mt 1, 21; 3, 11, 16; 4, 1; 12, 28, 32; 28, 19; Mk 1, 8, 12; 3, 29; 12, 36; Łk 1, 15, 35; 4, 1, 14; J 20, 23) i uczy właściwej modlitwy (J 4, 24).

Na Jezusa Chrystusa, jako na idealny wzór osobowy wskazują wielcy święci i pisarze kościelni. Zasadniczym rysem teologii św. Ignacego Antiocheńskiego († ok. 107)¹⁵ był chrystocentryzm, inspirowany nauką św. Pawła i św. Jana. W swoim *Liście do Filadelfian* św. Ignacy wzywał swoich adresatów, aby naśladowali Chrystusa, tak jak Chrystus naśladował swego Ojca. Doskonałą zaś formę naśladowania ten święty biskup i męczennik widzi w śmierci męczeńskiej¹⁶.

Do naśladowania Chrystusa, będącego wzorcem osobowym dla chrześcijan, oraz do wiernego zachowania depozytu wiary, a także praktykowania cnót chrześcijańskich, szczególnie miłosierdzia, wzywa św. Polikarp, biskup Smyrny i męczennik († 155)¹⁷, uczeń św. Jana Apostoła, w swoim *Liście do Filipian*¹⁸. Kwadrat († 1. poł. II wieku), najstarszy apologeta grecki, w swojej *Apologii*, napisanej z powodu prześladowania chrześcijan, wskazał na miłosierne czyny Jezusa Chrystusa, które także po Jego Wniebowstąpieniu dają o Nim świadectwo. Euzebiusz z Cezarei cytuje następujący fragment ze wspomnianej *Apologii*: „Zbawiciela naszego dzieła zawsze stały przed oczyma, albowiem polegały na prawdzie. Tych, których uleczył, których zbudził z martwych, widziano nie tylko w chwili uzdrowienia i wskrzeszenia, ale życie ich trwało dalej. Nie tylko póki Zbawiciel prze-

¹⁵ *Mszał Rzymski dla diecezji polskich*. Poznań 1986 [dalej skrót MR 1986] s. 210'-211'; *Liturgia Godzin*. T. I-IV. Poznań 1982-1988 [dalej skrót LG] – LG III s. 1277-1779 (17.10).

¹⁶ F. D r a c z k o w s k i. *Patrologia*. Pelplin–Lublin 1998 s. 35-41.

¹⁷ MR 1986 s. 25'-26'; LG II s. 1267-1270; D r a c z k o w s k i. *Patrologia* s. 41-43.

¹⁸ Przekład polski w: *Pisma Ojców Kościoła* [POK]. T. 1. Z greckiego tłumaczył oraz wstępami i objaśnieniami opatrzył A. Lisiecki. Poznań 1924 s. 257-268; *Pierwsi świadkowie. Wybór najstarszych pism chrześcijańskich*. Tłumaczyła A. Świderkówna, wstępami opatrzył i opracował M. Starowieyski. Ojcowie Żywi [OŻ] t. VIII. Kraków 1988 s. 191-200.

bywał na ziemi, ale i po Jego odejściu żyli długie lata, tak że niektórzy z nich naszych nawet doczekali czasów”¹⁹.

Chrystusa jako wzór cierpliwości ukazuje Tertulian († po 220) w swoim dziele *De patientia*, czyli *O cierpliwości*²⁰. Również św. Cyprian († 250)²¹, biskup Kartaginy i męczennik, w swoim dziele *De bono patientiae*, czyli *O pożytku cierpliwości*, wskazuje na Chrystusa jako na najdoskonalszy wzór cierpliwości. Stwierdza tam, że cierpliwość chrześcijan jest inna od cierpliwości filozofów, nieopartej na prawdziwej mądrości²². Równocześnie zachęca do praktykowania tej cnoty: „Bracia umiłowani! Została nam dana nadzieja prawdy i wolności. Trzeba nam więc trwać w cierpliwości, by wiara i nadzieja mogły przynieść swój owoc... trzeba nam trwać w cierpliwości i czekać, abyśmy się stali tym czym jesteśmy, a także otrzymali od Boga to, czego wyczekujemy i w co wierzymy...”²³.

Dla św. Grzegorza z Nazjanzu († 390) celem ludzkiego życia jest upodobnienie się do Chrystusa – idealnego wzoru, co realizuje się etapami. Pierwszym jest bojaźń Boża, która służy do przestrzegania przykazań, a przez to oczyszcza człowieka. Oczyszczenie z kolei ułatwia poznanie i nabycie mądrości. Mądrość zaś przewycięża strach i wynosi chrześcijanina na wyżyny miłości, do stanu przyjaciół i synów Bożych. Boże synostwo łączy człowieka ściśle z Chrystusem, przez którego człowiek wstępuje w nurt życia Trójcy Świętej. Św. Grzegorz, wzywając do upodobnienia się do Chrystusa, pisze: „Bądźmy podobni do Chrystusa, skoro On stał się podobny do nas; stańmy się przez Niego bogami, ponieważ On stał się przez nas człowiekiem. Przyjął na siebie co gorsze, by nam dać co lepsze, i stał się żebrakiem, byśmy Jego żebractwem się wzbogacili; przyjął postać niewolnika, byśmy otrzymali wolność; zstąpił na dół, byśmy byli wywyższeni; był kuszony, byśmy zwyciężyli; został znieważony, byśmy byli uwielbieni; umarł, aby nas śmiercią uchronić”²⁴. Chrystusa, jako wzór, którego naśladowanie prowadzi do zdobycia doskonałości, ukazuje także św. Grzegorz

¹⁹ *Historia Ecclesiastica* IV 3, 2-3; Drączkowski. *Patrologia* s. 62.

²⁰ Polski przekład ks. E. Stanuli w: Tertulian. Wybór pism. Tł. E. Stanula, W. Kania, W. Myszor. Wstęp E. Stanula. Oprac. W. Myszor, E. Stanula. Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy [PSP] 5. Warszawa 1970 s. 155-174.

²¹ MR 1986 s. 180; LG IV s. 1178-1179 (16.09).

²² Fragment przekładu polskiego w LG I s. 177-178; Drączkowski. *Patrologia* s. 144.

²³ Z dzieła św. Cypriana, biskupa i męczennika, *O pożytku cierpliwości* rozdz. 13 i 15. LG I s. 117-118.

²⁴ *Mowa 4* 113; *Mowa 1* 5. Polski przekład dziewięciu spośród 45 zachowanych mów św. Grzegorza zob. J.M. Szymysiak. *Grzegorz Teolog*. Poznań 1965 s. 257-393.

z Nyssy († 394) w swoim ascetycznym *Traktacie o doskonałości chrześcijańskiej*²⁵.

Św. Ambroży († 397), biskup Mediolanu, postawił tezę, że Chrystus, który historycznie narodził się w Betlejem, poprzez moc Bożego Słowa musi narodzić się na nowo w sercu chrześcijanina. Musi zatem dokonać się przemiana ludzkiego serca, zwana „nowym narodzeniem”, stanowiąca przestrzeń, w której dokonuje się oddziaływanie Chrystusa jako wzoru osobowego. Wezwanie: „bądźcie doskonali” jest wyraźnym apelem o naśladowanie Chrystusa i o upodobnienie się do Niego, przez co dokona się upodobnienie do Boga Ojca, z którym Syn Boży stanowi „jedno”. Św. Ambroży ponadto ukazuje Chrystusa jako idealny wzór różnych cnót, a zwłaszcza pokory i posłuszeństwa. Omawiając sakrament chrztu, wzywa do naśladowania Chrystusa w Jego śmierci; tłumacząc, na czym polega modlitwa, stawia Chrystusa jako wzór i Nauczyciela prawdziwej modlitwy²⁶. Mówiąc najogólniej, Jezus Chrystus jest dla św. Ambrożego punktem odniesienia, a Chrystusowa nauka i czyny są źródłem życia i modlitwy.

Tak samo uczył św. Jan Chryzostom († 407), wiele razy wzywając do naśladowania Chrystusa, gdyż tylko ci, którzy wstępują w Jego ślady, mogą podobać się Bogu. Chrystus, jak twierdził, jest dla chrześcijan pierwszym i najlepszym wzorem²⁷.

Św. Grzegorz Wielki († 604) zdecydowanie podkreślał, że proces doskonalenia związany jest zarówno z życiem czynnym jak i kontemplacyjnym. Życie czynne opiera się na trzech elementach, a mianowicie: doświadczenie pokusy, ćwiczenie się w cnotach i pełnienie dobra. Kontemplacja natomiast wyrasta z doskonałej miłości Boga i bliźniego. Dochodzi się do niej przez oczyszczenie zmysłów i dążenie umysłu do oderwania się od wszelkiego ziemskiego pragnienia oraz przez zdecydowane przyłgnięcie do „nieopisanego światła”. Radość oglądania Stwórcy jest tak wielka, że wszelkie byty stworzone stają się nieatrakcyjne i bez wartości. Człowiek duchowy jest dopiero wtedy doskonały, gdy harmonijnie łączy w sobie życie czynne z kontemplacją. Przykład realizacji tej zasady dał właśnie Jezus Chrystus, który w ciągu dnia nauczał, a w nocy trwał na modlitwie²⁸.

²⁵ Drązkowski. *Patrologia* s. 243.

²⁶ Św. Ambroży. *Wybór pism dogmatycznych*. Oprac. L. Gładyszewski. POK 26. Poznań 1970 s. 16. 43. 65. 89. 137.

²⁷ Św. Jan Chryzostom. *Homilie i kazania wybrane*. Warszawa 1971.

²⁸ Drązkowski. *Patrologia* s. 396-398.

Należy dodać, że sam Jezus Chrystus wskazuje na Siebie jako na wzór, wzywając równocześnie, aby Go naśladować (Mt 16, 24; Mk 8, 34; Łk 9, 23). Ponadto same dzieła i czynności dokonywane przez Chrystusa wzywają do naśladowania Go. Wystarczy wymienić tutaj Jego stosunek do utrudzonych (Mt 14, 13-21; 15, 32-39; Mk 6, 34-44; 8, 1-10; Łk 9, 12-17; J 6, 1-15), chorych (Mt 8, 14-17; 9, 1-8. 18-26. 27-31. 32-36), grzeszników (Mt 9, 9-13; Mk 2, 13-17; Łk 5, 27-32; J 8, 1-11), niesłusznie oskarżanych i krzywdzonych (Mt 26, 10) oraz swoich krzywdzicieli (Łk 23,33-34). Dla wszystkich, nawet posiadających najwyższe władze i urzędy, Chrystus zostawił wzór miłości i pokory w czasie Ostatniej Wieczerzy, umywając Apostołom nogi (J 13, 1-20). Nic zatem dziwnego, że św. Paweł, rozważając problem przeznaczenia do chwały tych, którzy miłują Boga, stwierdza wyraźnie, że zostali oni przeznaczeni na to, „by się stali na wzór obrazu jego Syna, aby On był pierworodnym między wielu braćmi” (Rz 8, 29).

3.2. NAJŚWIĘTSZA MARYJA PANNA JAKO WZÓR OSOBOWY

Obok Chrystusa katecheza ma ukazywać również inne wzory osobowe, wśród których naczelną rolę zajmuje Najświętsza Maryja Panna – Służebnica Pańska, wzór Kościoła i Gwiazda Ewangelizacji²⁹. Maryja, jako Ta, która uwierzyła, że się spełnią słowa powiedziane Jej przez Boga (Łk 1, 45), zasłużyła na to, aby być błogosławioną. Jezus Chrystus, nie negując wielkości Maryi przez fakt bycia Jego Matką, podkreśla u Niej jeszcze inny, niewidoczny na zewnątrz Jej przymiot, dla którego jest Ona błogosławioną, a mianowicie uważne słuchanie słowa Bożego i zachowywanie go w swoim sercu (Łk 2, 51). Oprócz wiary i głębokiej refleksyjnej modlitwy, Maryja jest również wzorcem pokory³⁰. Wybrana na Matkę Zbawiciela świata, uważa się jedynie za służebnicę Pańską (Łk 1, 26-38).

Pierwszym autorem chrześcijańskim, który paralelę antytetyczną Chrystus – Adam³¹ dopełnia paralelą Maryja – Ewa, był św. Justyn, najwybitniejszy apologeta grecki II wieku, filozof i męczennik († ok. 165)³². Ukazał on Maryję jako wzorec posłuszeństwa. W swoim dziele *Dialog z Żydem Tryfonem* twierdzi, że właśnie przez posłuszeństwo Dziewica Maryja stała

²⁹ Por. CT 73; EN 82.

³⁰ S.C. Napierkowski. *Spór o Matkę*. Lublin 1988 s. 46-47.

³¹ Por. Rz 5,12-14.

³² MR 1986 s. 75'-76'; LG II s. 1476-1478.

się Matką Tego, który zniszczył dzieło węża i uwolnił wierzących od śmierci³³. Maryję jako wzór posłuszeństwa i wiary przedstawia także św. Ireneusz, biskup Lyonu i męczennik († ok. 202)³⁴. W swoim dziele *Adversus haereses*, czyli *Przeciwko herezjom*, twierdził, że Maryja Dziewica naprawiła błąd Ewy, tak jak Chrystus naprawił błąd Adama. „Dlatego też Maryja Dziewica jest posłuszna, gdy mówi «Oto służebnica Twoja, Panie, niech mi się stanie według słowa Twego». Ewa zaś nieposłuszna – nie posłuchała bowiem, będąc jeszcze dziewicą. Albowiem jak tamta... stała się przez swe nieposłuszeństwo i dla siebie samej, i dla całego rodzaju ludzkiego przyczyną śmierci, tak i Maryja będąc... posłuszną stała się i dla siebie, i dla całego rodzaju ludzkiego przyczyną zbawienia... Tak więc i węzeł nieposłuszeństwa został rozsuptany przez posłuszeństwo Maryi. Co bowiem Ewa dziewica przez niewiarę zawiązała, to dziewica Maryja rozwiązała przez wiarę”. Św. Ireneusz rozwija paralelę Ewa – Maryja w całym szeregu podobieństw i przeciwstawień. I tak Ewa dziewica nieposłuszna, zaślubiona Adamowi, jest przyczyną śmierci całego rodzaju ludzkiego i przez niewiarę zawiązała węzeł nieposłuszeństwa. Natomiast Maryja, dziewica posłuszna, zaślubiona Józefowi, stała się przyczyną zbawienia całego rodzaju ludzkiego i przez wiarę rozwiązała węzeł nieposłuszeństwa³⁵.

Wielu teologów i pisarzy chrześcijańskich ukazywało Maryję jako wzór dziewictwa. Św. Efreem Syryjski († 373) był pierwszym pisarzem chrześcijańskim, który wykazał całkowitą wolność Maryi od wszelkiego grzechu, łącznie z grzechem pierworodnym, i broniąc Jej dziewictwa, ukazał Ją jako wzór dziewic. Jako dziewica w cudowny sposób została matką. „W hufcu czystych dziewic / wiernie stoi, w ciszy nosi macierzyński owoc. / Dziewica ma Dziecię / [...] Ona jest polem, / co nie zna oracza, / na nim wyrósł / plon błogosławiony. / Bez nasienia / wydała światu owoc. / [...] Ona jest okrętem / pełnym wszelkiego dobra, / wiozącym dla ubogich / dary nieba. / Przez Nią się stali bogami umarli – / nosiła bowiem Życie. / [...] W Maryi się chlubią / wszystkie panny, / bo jest Dziewicą, / czei ostoją. / Z Niej wstało Światło / dla żyjących w ciemnościach”. Posługując się paralelą Ewa – Maryja, matka śmierci i Matka życia, św. Efreem pisał: „Matkę z upadku / podniosła Córka. / Pierwsza okryła się / liśćmi hańby. /

³³ *Dialog z Żydem Tryfonem* 100, 4-6 za Drączkowski. *Patrologia* s. 70.

³⁴ MR 1986 s. 98^a-99^a; LG III s. 1271-1273.

³⁵ *Adversus haereses* III 22, 4. Przekład polski (fragmenty) w: A. B o b e r. *Światła Ekumeny. Antologia Patrystyczna* [dalej AP]. Kraków 1966 s. 30-56; por. Drączkowski. *Patrologia* s. 108-109.

Druga dała pierwszej / szatę chwały. / [...] Przez Maryję błysła / kobietom nadzieja, / [...] Maryja przyniosła im wolność / i przywróciła niewinność. / [...] Przez Maryję wstała światłość, / co rozproszyła / przez Ewę rozlaną na świat ciemność. / Pokryta nią ziemia / przez Maryję / napełniła się światłem³⁶.

Św. Grzegorz z Nazjanzu († 390) stawiał Maryję jako wzór i opiekunkę świętego dziewictwa (u niego znajduje się pierwsza w literaturze chrześcijańskiej wzmianka o modlitwie błagalnej do Maryi pod takim wezwaniem), a przyznawanie Jej tytułu „Bogarodzica” (Θεοτόκος, *Theotókos*) uznawał za kryterium prawowierności³⁷. Maryję jako wzór dziewictwa przedstawia także św. Grzegorz z Nyssy († 394) w swoim dziele *O dziewictwie*, będącym – zgodnie z tytułem – wykładem o dziewictwie, skierowanym do tych, którzy pragną całkowicie poświęcić się Bogu. Autor ten uważał dziewictwo, które jest czymś trudnym do pogodzenia z małżeństwem, za dzieło wysiłków człowieka wspartych Bożą łaską i nazwał je „narzeczeństwem duszy z Chrystusem”³⁸. Św. Ambroży († 397) w swojej mowie wygłoszonej z okazji złożenia ślubu dziewictwa przez Ambroję, krewną jednego z biskupów, ukazuje Maryję jako wzór dziewiczej doskonałości. Obalając błędną naukę Bonoza z Sardyki o dziewictwie Matki Bożej *post partum*, równocześnie broni nauczania o Jej wiecznym dziewictwie³⁹. Będąc wzorem dziewictwa, Maryja jest także wzorem wszystkich cnót, a w szczególności: skromności, wiary, pokory, pobożności i gotowości do pokornej służby innym⁴⁰. Prawdę o wiecznym dziewictwie Maryi głosił i jej bronił św. Augustyn († 430), twierdząc: „jako dziewica poczęła, jako dziewica porodziła i dziewicą pozostała”⁴¹. Ponadto Maryja jako dziewicza Matka jest typem Kościoła, który z kolei naśladując Maryję, swoją Matkę, rodzi stale członki Chrystusa i pozostaje ustawicznie dziewicą⁴².

Św. Augustyn głosił także naukę o wolności Maryi od wszelkiego grzechu: „Najświętsza Maryja Dziewica jest uwolniona, jako że ze względu na cześć dla Pana w ogólne nie powinno się zastanawiać nad tym, kiedy

³⁶ *Pieśń o Najświętszej Pannie* za: Drączkowski. *Patrologia* s. 254-256.

³⁷ *Mowa 24 11* – przekład polski Szymusiak. *Grzegorz Teolog* s. 257-393; zob. Drączkowski. *Patrologia* s. 230 i 237.

³⁸ Drączkowski. *Patrologia* s. 243.

³⁹ *De institutione virginis* zob. Drączkowski. *Patrologia* s. 315.

⁴⁰ Św. Ambroży. *Wybór pism dogmatycznych*, s. 16-17. 97; Drączkowski. *Patrologia* s. 324.

⁴¹ Św. Augustyn. *Sermones* 51, 18.

⁴² Tenże. *De sancta virginitate* 6, 6.

mowa jest o grzechu. Ponadto zaś wiemy, że otrzymała Ona tyle łask, by całkowicie grzech pokonać; że wielce została uczczona, by począc i porodzić Tego, który z pewnością nie miał żadnego grzechu”⁴³. Dzieło *De virginitate perpetua Beatae Mariae (O wiecznym dziewictwie Maryi)*, adresowane do trzech przeciwników nauki o tej prawdzie, tj. do Jowiniana, Helwidiusza oraz do Żyda, napisał Ildefons z Toledo († 667)⁴⁴.

3.3. POZOSTAŁE POSTACIE BIBLIJNE WZORAMI OSOBOWYMI

Oprócz Jezusa Chrystusa i Najświętszej Maryi Panny Biblia ukazuje wiele innych wzorów osobowych. Należy zauważyć, że już św. Paweł w Liście do Tymoteusza podkreślił znaczenie Biblii w procesie wychowawczym⁴⁵. Stary Testament to niewyczerpany skarbiec wzorów osobowych⁴⁶. Znajdujemy tutaj albo wprost wskazanie przez autorów natchnionych na konkretne postacie jako na wzory godne naśladowania, albo jedynie ukazanie cnotliwego życia pewnych osób biblijnych, które świadczy o tym, że zasługują one na to, by być dla kolejnych pokoleń wzorem osobowym.

Przykłady znakomitych przodków – jak zapisano w Pierwszej Księdze Machabejskiej – miały współczesnych zobowiązywać do heroicznych czynów: „Pamiętajcie o tym, jak postępowali ojcowie, co czynili za swojego życia, a zdobędziecie wielką chwałę i imię wasze wiecznie [wspominać będą]” (1 Mch 2,51). Matatiasz przed swoją śmiercią, wzywając synów do bezwzględnej wierności Bogu, nawet za cenę utraty życia, wskazał na cały szereg wzorów osobowych, takich jak: Abraham, Józef, Finees, Jozue, Kaleb, Dawid, Eliasz, Chananiasz, Azariasz, Miszael i Daniel. Równocześnie przy każdym z tych wzorów podał charakterystyczne dla niego cechy, które spowodowały, że spodobał się Bogu. Dla Abrahama taką cechą była wierność Bogu, dla Józefa – zachowanie Bożego przykazania mimo wystawienia go na wielką próbę, dla Fineesa – gorliwość, dla Jozuego – zachowanie Bożego polecenia, dla Kaleba

⁴³ *De natura et gratia* 36, 42; Drązkowski. *Patrologia* s. 379.

⁴⁴ Przekład polski ks. W. Kani w: *Ojcowie Kościoła łacińscy. Teksty o Matce Bożej*. Niepokalanów 1981 s. 161-201; Drązkowski. *Patrologia* s. 409.

⁴⁵ „Ty natomiast trwaj w tym, czego się nauczyłeś. Od lat bowiem niemowlęcych znasz Pisma święte, które mogą cię nauczyć mądrości wiodącej ku zbawieniu przez wiarę w Chrystusie Jezusie. Wszelkie Pismo od Boga natchnione (jest) i pożyteczne do nauczania, do przekonywania, do poprawiania, do kształcenia w sprawiedliwości – aby człowiek Boży był doskonały, przysposobiony do każdego dobrego czynu” (2 Tm 3, 14-17).

⁴⁶ J. Walczak. *Wartość wychowawcza wzorów osobowych Starego Testamentu*. „Katecheta” 6:1962 nr 1 s. 49.

– świadectwo dane Bogu wobec ludu izraelskiego, dla Dawida – pobożność, dla Eliasza – wielka gorliwość o Boże Prawo, dla Chananiasza, Azariasza i Miszaela – wiara, a dla Daniela – zachowanie niewinności (1 Mch 2, 50-60). Na końcu swoich wskazań, Matatiasz dodał: „Tak możecie przejść myślą jedno pokolenie po drugim i przekonacie się, że nie zawiedzie się ten, kto w Nim [w Bogu] pokłada swe nadzieje” (1 Mch 2, 61).

Księga Mądrości Syracha prezentację wzorów osobowych rozpoczyna od wezwania Izraelitów do wychwalania „mężów sławnych i ojców [...] według następstwa ich pochodzenia” (Syr 44,1-15). Dopiero po takim wprowadzeniu wymienia wielkie postacie ze Starego Testamentu, będące wzorami osobowymi. Są to: Henoch, Noe, Abraham, Izaak i Jakub, Mojżesz, Aaron, Pinchas, Jozue i Kaleb, Sędziowie (nie wyszczególnia), Samuel, Natan i Dawid, Salomon, Roboam, Eliasz, Elizeusz, Ezechiasz i Izajasz, Jozjasz, ostatni królowie i Jeremiasz, Ezechiel, Zorobabel i Jozue, Nehemiasz, patriarchowie: Henoch, Józef, Sem i Set i Adam, a na końcu arcykapłan Szymon (Syr 44, 16 – 50, 21). Ukazując te wielkie postacie, najczęściej miejsca poświęca Aaronowi (Syr 44, 6-22), Jozuemu i Kalebowi (Syr 46, 1-10), Natanowi i Dawidowi (Syr 47, 1-11), Salomonowi (Syr 47, 12-22), Eliaszowi (Syr 48, 1-11) oraz arcykapłanowi Szymonowi (Syr 50,1-21).

Wzywając do wychwalania „mężów sławnych i ojców”, Syrach zdecydowanie podkreślił, że to „Pan sprawił [w nich] wielką chwałę, i wspaniałą swą wielkość od wieków” (Syr 44, 2). Byli oni zatem narzędziami w rękę Boga; są jednak godni pochwały za to, że swoją rolę wypełnili doskonale, zdając egzamin z wierności Bogu. Mędrzec najpierw ogólnie tylko wymienił te przymioty owych sławnych mężów, dzięki którym zastąpili i godni są wychwalania: „Jedni panowali w swoich królestwach, byli mężami sławnymi z potęgi, doradcami dzięki swemu rozumowi, którzy się wypowiedali w proctwach. Byli panującymi nad krajami dzięki rozstrzygnięciom i władcami dzięki swej przenikliwości, mądrymi myślicielami przez swą uczość, a w służbie swej rządcami. Byli twórcami melodii muzycznych i pisali poezje; mężami bogatymi, obdarzonymi potęgą, zażywającymi pokoju w swych domach” (Syr 44, 3-6). Spośród cnót, jakimi odznaczały się już wymienione z imienia postacie, wyszczególniono następujące: doskonałość (Noe), świętość (Mojżesz, Aaron), uwielbianie i wychwalanie Boga (Dawid), zachowywanie Bożego Prawa (Abraham), gorliwość o Bożą chwałę (Eliasz, Jozjasz), bojaźń Bożą (Pinchas), posłuszeństwo względem Boga (Kaleb, Elizeusz, Ezechiasz), sprawiedliwość (Noe, Samuel), wierność w doświadczeniach (Abraham, Mojżesz), przykład nawrócenia (Henoch), miłosierdzie (Moj-

żesz), łagodność (Mojżesz), mądrość (Salomon), odwagę (Pinchas) i męstwo (Jozue, Dawid) (zob. Syr 44, 16 – 50, 21).

Najważniejsze starotestamentalne wzory wierności Bogu: Abrahama, Izaaka i Jakuba wymienia także Księga Judyty (8, 26). Tych patriarchów, jak stwierdza Judyta, Bóg „niegdyś doświadczał [...] w ogniu, próbując ich serc”.

Wiele postaci starotestamentowych, jako wzory wiary, wymienia Księga reprezentująca Nowy Testament, a mianowicie List do Hebrajczyków. Są to: Abel, Henoch, Noe, Abraham, Sara, Izaak, Jakub, Józef, Mojżesz, nierządnicza Rachab, Gedeon, Barak, Samson, Jefte, Dawid i Samuel (Hbr 11,4-33).

W wymienionych „katalogach” wzorów osobowych ze Starego Testamentu brakuje jednak kilku postaci, które z całą pewnością są idealnymi wprost wzorami osobowymi. I tak, Eleazar jest wzorem wierności Bożemu prawu (2 Mch 6, 18-31), Ezdrasz – wzorem gorliwości o zachowywanie Bożego Prawa i należyte sprawowanie kultu (Ezd 7-10; Ne 8), Tobiasz – to wzór człowieka pobożnego, prawego i zatroskanego o czystość kultyczną (Tb 1-13), Melchizedek – wzór oddania się Bogu Najwyższemu (Rdz 14, 17-20; por. Ps 110, 4), Ezechiel – wzór wierności w przepowiadaniu Bożego orędzia (Ez 3, 16-21; 6, 1-14; 13; 14; 21; 22-39), Ozeasz – wzór gorliwości w przekazywaniu woli Bożej względem Izraela (Oz 4-14), Michał (Dn 10, 13; 12, 1), Rafał (Tb 5-12) i Gabriel (Dn 8, 15-26; 9, 21-27) są wzorami posłuszeństwa woli Bożej i spełniania Bożych poleceń, Hiob – wzorem cierpliwości, gotowości na pełnienie woli Bożej i bezwzględного zaufania do Boga, Anna, matka Samuela – wzorem człowieka modlitwy i zawierzenia Bogu (1 Sm 1, 1 nn.; 2, 1-10), matka Machabeuszów i jej synowie są wzorem wiary i męstwa (2 Mch 7, 1-41), Uriasz Chetyta, mąż Batszeby – wzorem męstwa i sprawiedliwości (2 Sm 11, 2-26), Debora i Barak – wzorem wrażliwości na głos Boży i męstwa (Sdz 4, 4-5,31), Estera – wzorem bohaterstwa i poświęcenia dla ratowania swego narodu (Est 1-10), Judyta – wzorem męstwa, bohaterstwa i sprawiedliwości (Jdt 1-16), Zuzanna – wzorem niewinności i prawości (Dn 13, 1-64), Abigail – wzorem roztropności (1 Sm 25; 2 Sm 3, 3)⁴⁷, Lot – to wzór sprawiedliwości (Rdz 11, 27.31; 13; 14; 19), Rut – wzór troskliwości o człowieka w podeszłym wieku (Noemi) (Rt 1, 6-22), Jonatan – wzór człowieka prawego i prawdziwego przyjaciela (1 Sm 13; 14; 18-23; 31; 2 Sm 1, 17-27; 9), Józef Egipski – wzór przebaczenia wyrządzonych krzywd (Rdz 43-45), królowa Saby – wzór człowieka poszukującego prawdy i mądrości (1 Krl 10, 1-13).

⁴⁷ Por. *Encyklopedia Biblijna*. Red. P.J. Achtemeier. Warszawa 1999 (dalej: EB) s. 7.

Nowotestamentowe wzory osobowe, które wskazuje swoim słuchaczom sam Chrystus, to: św. Jan Chrzciciel (Mt 11, 7-15; Łk 7, 24-30), kobieta kananejska (Mt 13, 21-28; Mk 7, 24-30), kobieta cierpiąca wiele lat na krwotok (Mt 9, 18-22; Mk 5, 21-34; Łk 8, 40-48; Łk 10, 38-42), uboga wdowa (Mk 12, 41-44; Łk 21, 1-4), Maria – siostra Łazarza (Mt 26, 6-13; Mk 14, 3-9; J 12, 1-8), nawrócona grzesznica (Łk 7, 36-50), ubogi Łazarz (Łk 16, 19-31), Samarytanin uzdrowiony z trądu (Łk 17, 11-19), pokorny celnik (Łk 18, 9-14), celnik Zacheusz (Łk 19, 1-10), niewidomy spod Jerycha (Mt 9, 27-31; Łk 18, 35-43), Dobry Łotr (Łk 23,39-43), setnik z Kafarnaum (Mt 8, 5-13; Łk 7, 1-10), Natanael (J 1, 43-51). Wzory te, podobnie jak ich poprzednicy ze Starego Testamentu, charakteryzuje i wyróżnia mocna wiara, bezwzględne zaufanie Bogu, miłość bliźniego, pokora, żal za grzechy i nawrócenie.

Oprócz osób wskazanych przez Jezusa Chrystusa w Piśmie Świętym Nowego Testamentu znaleźć można jeszcze wiele innych postaci, które nie tylko warto, ale należy naśladować. Są nimi między innymi: św. Józef – wzór miłości, zatroskania o Świętą Rodzinę i gotowości na pełnienie woli Bożej (Mt 1, 20-25), Apostołowie – wzory oddania się Chrystusowi i Jego zbawczemu dziełu (Mt 10, 1-4; Mk 3, 13-19; Łk 6, 12-16), starzec Symeon – wzór sprawiedliwości i pobożności (Łk 2, 25), prorokini Anna – wzór wdowy, służącej „Bogu w postach i modlitwach dniem i nocą” (Łk 2,37), Nikodem – wzór poszukiwacza prawdy (J 3, 1-21) czy Józef z Arymatei – wzór dobroci i sprawiedliwości (Łk 23, 50).

Cechą charakterystyczną wszystkich nowotestamentalnych wzorów osobowych jest ich odniesienie do Chrystusa, będącego wzorem jedynym i nieopartym, a równocześnie źródłem mocy i wezwaniem do naśladowania⁴⁸.

Podsumowując należy stwierdzić, że w katechezie, której podstawowym zadaniem jest niesienie pomocy w zapoczątkowaniu i rozwoju życia wiary, zmierzającego do pełnego zrozumienia Prawdy objawionej i przyswojenia jej przez człowieka w ciągu swego życia⁴⁹, wzory osobowe odgrywają rolę wspomagającą. Proces uwzględnienia w posłudze katechetycznej określonych faz rozwojowych człowieka, co stanowi jeden z ważnych postulatów jej skuteczności⁵⁰, dzięki zastosowaniu wzorów osobowych może zostać znacznie wzmocniony. Do prawidłowego rozwoju zarówno dzieci, jak i młodzież potrzebują bliskich im w poszczególnych okresach życia, właściwych i wyraźnych wzorów osobowych.

⁴⁸ Zob. H. S ł o t w i ń s k a. Przejawy dojrzałości chrześcijańskiej. RT 2002 z. 6 s. 189-203.

⁴⁹ Por. DCG 30.

⁵⁰ M a j e w s k i. *Pedagogiczno-dydaktyczne wartości katechezy integralnej* s. 47.

BIBLIOGRAFIA

- Bagrowicz J.: Katecheta – chrześcijański wychowawca. W: Postawy katechetów. Red. M. Majewski. Kraków 1996 s. 45-63.
- Bartnik Cz.S.: Misterium człowieka. Lublin 2004.
- Budzik S.: Maryja w tajemnicy Chrystusa i Kościoła. Tarnów 1993.
- Chlewiński Z.: Postawy a cechy osobowości. Lublin 1987.
- Clark S.: Wzrastanie w wierze. Kraków 1994.
- Dziuba A.F.: Orędzie moralne Jezusa Chrystusa. Warszawa 1996.
- Łukaszewski W.: Szanse rozwoju osobowości. Warszawa 1984.
- Siek S.: Struktura osobowości. Warszawa 1986.
- Słotwińska H.: Kształtowanie postaw religijnych na katechezie. Lublin 2004.
- Zielińska M.: Rodzina a osobowość. Kraków 1977.

BIBLICAL PERSONAL MODELS IN THE CATECHESIS

Summary

The article consists of three parts. The first part of the article explains the concept of the personal model in general, and the second one – limits the concept to catechesis. In the last and most important part of the article personal patterns both from the Old and the New Testament are shown, with special attention paid to Jesus Christ and Our Lady.

Translated by Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: Jezus Chrystus, Najświętsza Maryja Panna, Nowy Testament, Stary Testament, katecheza, wzór osobowy.

Key words: Jesus Christ, Our Lady, New Testament, Old Testament, catechesis, personal model.